ҒТАМР 06.73.02 DOI:https://doi.org/10.55871/2072-9847-2026-72-3-6-17

Купешова Б.
PhD докторанты
КеАҚ «Нархоз Университеті»,
Алматы қ., Қазақстан
e-mail: bayan.kupeshova@narxoz.kz
ORCID: 0000-0002-5335-8685

Акпанбетова Б.
э.ғ.к., қауымдастырылған профессор
Алматы гуманитарлық-экономикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан
e-mail: abeinegul@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6817-052X

Базарбаев А.*
э.ғ.к., қауымдастырылған профессор
КеАҚ «Нархоз Университеті»,
Алматы қ., Қазақстан
e-mail: asylbek.bazarbaev@narxoz.kz
ORCID: 0000-0002-3290-3349

ҮЙ ШАРУАШЫЛЫҚТАРЫНЫҢ ҚАРЖЫ РЕСУРСТАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНДАҒЫ МАҢЫЗЫ

Аңдатпа

Үй шаруашылықтарының қаржылық ресурстары Қазақстанның қаржы жүйесінің негізгі элементі болып табылады, ішкі сұраныстың тұрақтылығын, жинақ деңгейлерін, инвестициялық әлеуетті және халықтың өмір сүру сапасын анықтайды. Экономиканың өзгеруі, цифрлық қаржылық қызметтердің өсуі және тұтынушылық несиелеудің кеңеюі жағдайында үй шаруашылықтарының кірісі, шығысы және жинақ құрылымын кешенді талдау қажеттілігі артып келеді.

Үй шаруашылықтарының қаржылық ресурстары жиынтық сұранысты, инвестициялық базаны және елдің макроэкономикалық тұрақтылығын қалыптастырудың жүйе құраушы факторы болып табылады. Бұл зерттеудің мақсаты – үй шаруашылықтарының кірісі, жинақ және қарыз ауыртпалығының ЖІӨ құрылымы мен қаржы жүйесі арқылы трансмиссиясын ескере отырып, Қазақстандағы экономикалық өсуге әсер ету механизмдерін анықтау болып табылады.

Бұл зерттеуде статистикалық талдау және эконометрикалық модельдеу әдістері қолданылады. Тұтынушылық шығындардың, қолжетімді кірістің және қарыз ауыртпалығының регрессиялық моделі құрылды, «қарыздық тежеу» әсерін ескере отырып, кейнстік мультипликатор есептелді және үй шаруашылықтарының қаржылық ресурстарының ЖІӨ динамикасына әсер етуінің макроэкономикалық арналары ашылды. Зерттеу нәтижелері тұтынуға жоғары шекті бейімділік ішкі сұраныстың мультипликативті әсерін күшейтетінін, ал қарыз ауыртпалығының артуы кірістің экономикалық өсімге айналуының тиімділігін төмендететінін көрсетеді. Анықталған құрылымдық теңгерімсіздіктер халықтың инвестициялық әлеуетін шектейді және тұтынушылық несие беруді реттеу, қаржы нарығын дамыту және ұзақ мерзімді жинақтарды ынталандыру саласындағы мемлекеттік саясатты жетілдіруді талап етеді.

Мақалаға үй шаруашылықтарының қаржылық шешімдері тұтынушылық арна арқылы қысқа мерзімді экономикалық өсуді де, инвестициялар мен адами капиталды жинақтау арқылы ұзақ мерзімді экономикалық тұрақтылықты да қалыптастырады деген қорытынды жасалды.

Түйін сөздер: үй шаруашылықтары; кіріс; тұтыну; қарыз ауыртпалығы; мультипликатор; экономикалық өсім; қаржылық тұрақтылық.

КІРІСПЕ

Қазақстандағы үй шаруашылықтары экономиканың орталық субъектісі болып табылады, өйткені олар жалпы тұтынушылық сұраныстың негізгі бөлігін қалыптастырады, еңбек ресурсын қайта өндіруді қамтамасыз етеді және макро- және микро-деңгейдегі қаржылық ағындардың негізгі қатысушысы болып саналады. Олардың қаржылық шешімдері, кіріс пен шығыстың құрылымы, жинақ жасау және инвестициялау қабілеті экономикалық өсім қарқынына, қаржы жүйесінің тұрақтылығына және елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына тікелей әсер етеді.

Үй шаруашылықтары түпкілікті тұтыну арқылы ЖІӨ-нің едәуір үлесін қалыптастырады: үй шаруашылықтарының түпкілікті тұтынуға арналған шығыстары 2022 жылы түпкілікті шығын әдісі бойынша ҚР ЖІӨ-нің шамамен 49,3% және Қазақстан Республикасының ЖІӨ құрылымындағы үй шаруашылықтары-

ның түпкілікті тұтынуы жөніндегі ресми статистикаға сәйкес 2024 жылы шамамен 55,0% құрайды (Бюро национальной статистики Республики Казахстан, 2024).

Зерттеудің өзектілігі Қазақстанның қазіргі экономикасына тән бірнеше негізгі үрдістермен түсіндіріледі. Біріншіден, бұл халықтың кірісі мен шығысы арасындағы диспропорцияның күшеюі, инфляциялық процестер, тұтыну құрылымының өзгеруі және бірінші қажеттілік тауарларының қымбаттауы салдарынан туындайды (Петрова, 2021).

Инфляция үй шаруашылықтарының нақты табыстарына елеулі әсер етіп, олардың сатып алу қабілетін төмендетеді және жинақ қалыптастыру мүмкіндіктерін шектейді. Бағалардың өсуі жағдайында негізгі тауарларға жұмсалатын шығындардың үлесі артады, бұл өз кезегінде халықтың инвестициялық әлеуетін азайтады.

Екіншіден, үй шаруашылықтарының қарыз ауыртпалығының айтарлықтай өсуі байқалады, бұл цифрлық қаржылық технологиялардың, микрокредит қызметтерінің жылдам таралуымен және кредит алу рәсімдерінің жеңілдетілуімен байланысты (Григорьев, 2020). Қарыз қаражатқа қолжетімділік бір жағынан халықтың тұтыну мүмкіндіктерін кеңейтсе, екінші жағынан қаржылық осалдықтың өсуіне және қарыздарды өтеу қабілетінің төмендеу қаупіне әкеледі.

Үшіншіден, үй шаруашылықтарының әртүрлі топтары арасында жоғары әлеуметтік-экономикалық гетерогенділік сақталады, бұл олардың қаржылық мінез-құлқына да әсер етеді (Мухамеджанов, 2022). Білім деңгейі, жұмыспен қамту, тұратын жері (қала-ауыл) және демографиялық сипаттамалары бойынша айырмашылықтар қаржылық мінез-құлыққа, әл-ауқат деңгейіне және ұзақ мерзімді жинақ жасау қабілетіне тікелей әсер етеді. Әсіресе осал топтар жиі бюджеттік дефицитке ұшырайды, қарызға тәуелділік жоғары және қаржылық резервтер жинауда қиындықтарға тап болады.

Зерттеудің ғылыми маңыздылығы үй шаруашылықтарының қаржылық ресурстарын макроэкономикалық процестерге әсері контексінде жүйелі талдауда көрінеді. Үй шаруашылықтарының қаржылық ағымдары қаржы нарығын дамыту, инвестициялық белсенділік, салықтық базаны қалыптастыру, ішкі сұраныстың тұрақтылығы және мемлекеттік әлеуметтік саясат жағдайымен тығыз байланысты (Баймухаметов, 2021). Үй шаруашылықтарының қаржылық ресурстарын қалыптастыру және пайдалану механизмдерін зерттеу құрылымдық дисбаланстарды анықтауға, қаржылық тұрақтылыққа қауіптерді бағалауға және халықтың қаржылық тұрақтылығын арттыру бойынша ұсыныстар әзірлеуге мүмкіндік береді.

Зерттеудің мақсаты – Қазақстанның экономикалық дамуындағы үй шаруашылықтарының қаржылық ресурстарының рөлін анықтау, олардың қалыптасуы мен құрылымына әсер ететін факторларды айқындау және эконометрикалық талдау негізінде кірістер мен қарыз ауыртпалығының тұтыну мен экономикалық өсуге әсерін бағалау болып табылады.

Зерттеудің жаңалығы Қазақстандағы үй шаруашылықтарының табысы мен қарыз ауыртпалығының тұтыну мен экономикалық өсімге әсерін бағалауда жатыр. Зерттеу қарыздың өсуі табысты тұтынуға айналдырудың тиімділігін төмендететінін және ішкі сұраныстың мультипликативті әсерін әлсірететінін көрсетеді.

ӘДЕБИЕТКЕ ШОЛУ

Үй шаруашылықтарының қаржылық ресурстары және олардың экономикалық өсуге әсері осы зерттеудің мақсатына сәйкес келетін бірқатар теориялық және эмпирикалық тәсілдер аясында қарастырылады.

Теориялық негіз – Gary S. Beckerдің (1993) еңбектері, онда адами капитал ұзақ мерзімді экономикалық өсудің негізгі факторы ретінде қарастырылады. John Maynard Keynestің тұтыну теориясы (1936) да маңызды, оған сәйкес тұтыну деңгейі үй шаруашылықтарының қолда бар табысымен анықталады және жиынтық сұранысты қалыптастырады.

Angus Deaton (1992) эмпирикалық зерттеулері тұтынудың табысқа және макроэкономикалық жағдайларға тәуелділігін растайды, бұл сұранысты қалыптастырудағы кіріс факторының негізгі рөлін көрсетеді.

Заманауи зерттеулер қаржылық сауаттылықтың рөліне назар аударады. Annamaria Lusardi және Olivia S. Mitchell (2014) еңбектері қаржылық білімнің төмен деңгейі қарыздың өсуіне және үй шаруашылығының жинақтарының төмендеуіне әкелетінін көрсетеді.

Қаржылық шешімдердің мінез-құлық аспектілері Richard H. Thaler (2015) зерттеулерінде ашылған, онда иррационалды факторлардың экономикалық шешімдер қабылдауға әсері, соның ішінде қарыз алу және қысқа мерзімді тұтыну тенденциясы көрсетілген.

Қарыз ауыртпалығының әсеріне ерекше назар аударылады. Mian et al. (2013) зерттеулеріне сәйкес, үй шаруашылығының қарызының өсуі тұтынудың төмендеуіне әкеледі және макроэ-кономикалық тұрақсыздықты күшейтеді.

Сонымен қатар, қаржылық технологиялардың әсері атап өтіледі: несиелеуге қол жетімділіктің артуы тұтынудың өсуіне ықпал етеді, бірақ сонымен бірге үй шаруашылықтарының қарыз ауыртпалығы мен қаржылық тәуекелдерін арттырады (Gai et al., 2021).

Қазақстандық ғылыми әдебиеттерде Т.Ж. Мұхамеджанов (2022), Р.Ж. Баймұхаметов (2021) және В. Д. Мельников (2019) кірістердің құрылымын, үй шаруашылықтарының әлеуметтік-экономикалық сараланuы

мен борыштық ауыртпалығын, сондай-ақ олардың халықтың қаржылық тұрақтылығына әсерін талдауға арналған.

Осылайша, әдебиеттерді талдау мынаны көрсетеді:

- үй шаруашылығының кірісі тұтынуды қалыптастырудың негізгі факторы болып табылады;
- қарыз ауыртпалығы тежегіш әсер етеді;
- үй шаруашылықтарының қаржылық мінез-құлқы ішкі сұраныс пен экономикалық өсу динамикасын анықтайды.

Бұл зерттеудің өзектілігін растайды және кірістер мен қарыз ауыртпалығының тұтынуға әсерін эконометрикалық талдау қажеттілігін негіздейді.

ӘДІСНАМА ЖӘНЕ ӘДІСТЕР

Зерттеуде үй шаруашылықтарының қаржылық ресурстарының тұтыну мен экономикалық өсуге әсерін анықтау мақсатына тікелей қол жеткізуді қамтамасыз ететін әдістер қолданылды.

Зерттеуде келесідей әдістер қолданылады:

- статистикалық талдау – Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика бюросының (2023, 2024) және Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкінің (2024)деректерін өңдеу және түсіндіру үшін;
- салыстырмалы талдау – кірістер, шығыстар, жинақтар және қарыз ауыртпалығының динамикасын салыстыру;
- эконометрикалық модельдеу – кірістер мен қарыз ауыртпалығының тұтынуға әсерін сандық бағалау үшін (Greches, 2020);
- кейнсиандық мультипликаторды есептеу – Джон Мейнард Кейнстің тұтынудың өзгеруінің макроэкономикалық әсерін бағалау (1936).

Эмпирикалық бағалау үшін өзгертілген тұтыну функциясы қолданылады:

$$C = C_0 + cY_d - \beta D$$

Мұнда, C – тұтыну,
Y_d – қолжетімді кіріс,
D – қарыз ауыртпалығы (DDI),
c – тұтынуға шекті бейімділік,
β – қарызға сезімталдық коэффициенті (Mian et al., 2013).

Аталған әдістерді қолдану қорытындылардың сандық негізділігін қамтамасыз етуге және кірістер, берешек және тұтынушылық мінез-құлық арасындағы себеп-салдарлық байланыстарды анықтауға мүмкіндік берді.

НӘТИЖЕЛЕР

Үй шаруашылықтарының қаржылық ресурстары олардың экономикалық белсенділігі мен әл-ауқатының негізін құрайды, олардың тұтыну, жинақтау, инвестициялау және экономикалық күйзелістерге төзімділігін анықтайды. Олардың құрылымы мен көздерін талдау макроэкономикалық жағдайлардың, инфляцияның, несие берудің қолжетімділігінің және мемлекеттік қолдаудың халықтың қаржылық жағдайына әсерін бағалауға мүмкіндік береді.

Әлеуметтік дифференциацияның артуы, қарыз ауыртпалығының артуы және цифрлық қаржылық қызметтердің дамуы аясында қаржылық ресурстарды зерттеу ерекше өзекті (European Bank for Reconstruction and Development, 2022). Бұл халықтың қаржылық тұрақтылығын бағалауға және үкіметтің тиімді әлеуметтік-экономикалық саясат шараларын әзірлеуге ықпал етеді.

Үй шаруашылықтарының қаржылық ресурстары көздерінің құрамы мен өзара байланысын нақты көрсету үшін құрылымдық талдау жүргізілді, оның нәтижелері 1-кестеде келтірілген.

Кесте 1. Қазақстан Республикасы үй шаруашылықтарының қаржылық ресурстарының құрылымы

(пайызбен)

Қаржы ресурстарының көзі	2022 ж	2023 ж	2024 ж
Еңбек қызметінен түсетін кірістер	73,2	74,5	75,2
Кәсіпкерліктен түсетін кірістер	3,7	3,8	3,9
Әлеуметтік трансферттер	18,5	17,2	16,6
Меншіктен түсетін кірістер	0,4	0,5	0,4
Басқа ақшалай түсімдер	2,1	2,2	2,2

Туыстар мен басқалардан материалдық көмек	0,4	0,4	0,4
Жалпы (бақылау)	100	100	100

Ескерту: авторлар (Национальный банк Республики Казахстан, 2024) негізінде әзірленген.

2022–2024 жылдарға арналған Қазақстан Республикасындағы үй шаруашылықтарының қаржылық ресурстарының құрылымын талдау еңбек қызметінен түсетін кірістің тұрақты басымдығын көрсетеді. Оның үлесі 2022 жылғы 73,2%-дан 2024 жылы 75,2%-ға дейін өсті, бұл халықтың жалпы табысын қалыптастырудағы еңбек нарығының рөлін күшейтуді және экономикалық белсенділіктің біртіндеп қалпына келуін біліреді (Национальный банк Республики Казахстан, 2024).

Кәсіпкерлік қызметтен түсетін кіріс салыстырмалы түрде төмен болып қалуда (3,7–3,9%), бұл кіріс көздерін әртараптандыру мүмкіндіктерінің шектеулі екенін көрсетеді. Әлеуметтік трансферттердің үлесі 18,5%-дан 16,6%-ға дейін төмендеді, бірақ әлеуметтік жағынан осал топтар үшін маңызды тұрақтандыру функциясын сақтап қалды. Мүліктен түсетін табыс 0,5%-дан аспайды, бұл үй шаруашылықтарының инвестициялық процестерге қатысуының төмен деңгейін және капиталдандыру механизмдерінің шектеулі сипатын көрсетеді.

Осылайша, кірістердің құрылымы еңбек түсімдерінің жоғары шоғырлануымен сипатталады, бұл халықтың әл-ауқатының жұмыспен қамту динамикасына және жалақы деңгейіне тәуелділігін арттырады. Сонымен қатар, мұндай құрылым экономикалық тұрақсыздық жағдайында халық табыстарының осалдығын күшейтуі мүмкін, өйткені еңбек нарығындағы кез келген өзгерістер үй шаруашылықтарының қаржылық жағдайына тікелей әсер етеді. Сондықтан табыс көздерін әртараптандыру, шағын және орта бизнесті дамыту, сондай-ақ халықтың инвестициялық белсенділігін арттыру маңызды бағыттардың бірі болып табылады.

Кесте 2. Қазақстандағы үй шаруашылығының кірісі/шығысының негізгі көрсеткіштері

Жыл	Жан басына шаққандағы ақшалай кіріс (теңге/жыл)*	Жан басына шаққандағы орташа ақшалай шығыстар (теңге/жыл)*	Кірістердің құрылымы («еңбек қызметі» / «өзгелері» үлесі) (%,)	Шығыстардың құрылымы - тұтынушылық (және негізгі ішкі баптары) (%,)
2022	964 447	931 225	73.2%	92.6%; оның ішінде: азық-түлік – 51.1%, азық-түлік емес – 24.4%, ақылы қызметтер – 17.1%, басқалары –5.3%.
2023	1 161 847	1 072 978	74.5%.	92.1%; оның ішінде: азық-түлік – 51.3%, азық-түлік емес – 23.2%, ақылы қызметтер – 17.6%, басқалары – 5.8%.
2024	1 328 907	1 172 998	75,2 %	91,3 %, оның ішінде: азық-түлік – 50,6 %, азық-түлік емес – 22,4 %, ақылы қызметтер – 18,3 %, басқалары – 6,6 %.

Ескерту: авторлар (Бюро национальной статистики Республики Казахстан, 2023) негізінде әзірленген.

**– «жан басына шаққандағы» (1 үй шаруашылығы мүшесіне), егер дереккөзде жыл көрсетілген болса, орташа айлық кіріс/шығыстың баламасы.*

Кестеде, жан басына шаққандағы ақшалай кіріс 2022–2024 жылдары тұрақты түрде өседі деп күтілуде: 2022 жылғы 964 447 теңгеден 2024 жылы 1 328 907 теңгеге дейін (2023 жылмен салыстырғанда +14,4%). Жан басына шаққандағы орташа шығыстар да ұлғайды – 2024 жылы 1 172 998 теңгеге дейін (+9,3 %), алайда кірістердің өсу қарқыны шығыстар серпінінен озып отыр, бұл жинақтау үшін мүмкіндіктерді әлеуетті кеңейтеді (Бюро национальной статистики Республики Казахстан, 2023).

Тұтынушылық шығындар үй шаруашылығының жалпы шығындарының 90%-дан астамын құрайды және ішкі сұраныстың негізгі құрамдас бөлігі болып қала береді. Бұл құрылымда азық-түлік өнімдері басым (шамамен 50–51%), бұл негізгі тұтынудың айтарлықтай үлесінің сақталуын көрсетеді.

Осылайша, кірістер мен шығыстардың динамикасы халықтың әл-ауқатының оң өсу тенденциясының сақталуын және жинақтау үшін әлеуетті ресурстың қалыптасуын көрсетеді.

Кесте 3. Қазақстан Республикасы үй шаруашылықтарының шығыстарының құрылымы

Шығыстар санаты	2022 ж	2023 ж	2024 ж
Тұтыну шығындары	56,8	57,5	58,2
Ақылы қызметтер	15,2	15,8	16,4
Жинақ	11,0	10,5	10,0
Салықтар және міндетті төлемдер	8,5	8,7	8,9
Несиеге қызмет көрсету	5,0	4,8	4,6
Басқа шығындар	3,5	2,7	1,9
Жалпы (бақылау)	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Ескерту: авторлар (Бюро национальной статистики Республики Казахстан, 2024) негізінде әзірленген.

Шығыстар құрылымында тұтынушылық шығындар үлесінің 56,8%-дан 58,2%-ға дейін, сондай-ақ ақылы қызметтерге жұмсалған шығындардың 15,2%-дан 16,4%-ға дейін артқаны байқалды. Сонымен қатар, жинақтар үлесі 11,0%-дан 10,0%-ға дейін төмендеді, бұл инфляциялық қысым мен міндетті төлемдердің өсуі аясында халықтың жинақтау әлеуетінің төмендеуін көрсетеді (Бюро национальной статистики Республики Казахстан, 2024).

Несиелерге қызмет көрсету шығындарының үлесі 5,0%-дан 4,6%-ға дейін төмендеді, бірақ несиелеудің жалпы енуі артты.

Осылайша, шығыстар құрылымындағы анықталған өзгерістер үй шаруашылықтарының қаржылық басымдықтарының ағымдағы тұтынуға ауысқанын, ал жинақтау бөлігінің төмендегенін көрсетеді.

Кесте 4. Үй шаруашылықтарының жинақ деңгейі және инвестициялық белсенділігі

Көрсеткіш	2022 ж	2023 ж	2024 ж
Жинақтары бар үй шаруашылықтарының үлесі, %	32,0	30,5	29,0
Жинақтардың орташа мөлшері, мың тг	1 850	1 720	1 650
Ұзақ мерзімді инвестициялардың үлесі, %	18,0	19,5	21,0
Негізгі құралдар (үлесі, %)			
- банктік депозиттер	74,0	72,0	70,0
- жылжымайтын мүлік	14,0	15,0	16,0
- зейнетақы жинақтары (ерікті)	8,0	9,0	9,5
- басқа құралдар	4,0	4,0	4,5
Бағалы қағаздарға Инвестициялар, үй шаруашылықтарының %	6,0	7,5	9,0
Тәуекелге дайындық (орташа деңгей*)	2,1	2,3	2,5

Ескерту: авторлар (Национальный банк Республики Казахстан, 2024) негізінде әзірленген

** Тәуекелге дайындық 1 (ең аз) - 5 (жоғары) шкала бойынша бағаланады.*

Жинақтары бар үй шаруашылықтарының үлесі 2022 жылғы 32,0%-дан 2024 жылы 29,0%-ға дейін төмендеді, ал орташа жинақтау көлемі төмендеді. Сонымен қатар, ұзақ мерзімді инвестициялардың үлесі 18,0%-дан 21,0%-ға дейін өсті. Қаржы құралдарының құрылымында банк депозиттері басым (2024 жылы 70%), ал бағалы қағаздарға инвестициялар 6,0%-дан 9,0%-ға дейін өсті.

Тәуекелге бейімділік деңгейі орташа төмен болып қалуда, бұл халық арасындағы консервативті қаржылық мінез-құлықты көрсетеді.

Осылайша, қаржы құралдарын әртараптандырудың және ұзақ мерзімді инвестицияларға қызығушылықтың артуының белгілі бір белгілеріне қарамастан, жинақтары бар үй шаруашылықтарының

үлесінің төмендеуі және орташа жинақтау көлемінің төмендеуі халықтың қаржылық тұрақтылығының әлсірегенін көрсетеді.

Кесте 5. Үй шаруашылықтарының қарыз ауырпалығы көрсеткіштері

(пайызбен)

Көрсеткіш	2022 ж	2023 ж	2024 ж
Несиелері бар үй шаруашылықтарының үлесі	46,0	48,5	50,0
Орташа қарыз ауырпалығы (DDI*)	27,0	28,5	30,0
Берешек құрылымындағы МҚҰ кредиттерінің үлесі	14,0	15,5	17,0
Мерзімі өткен берешек (NPL)	6,5	6,8	7,2
Ипотекалық несиелеу (үй шаруашылықтарының үлесі)	18,0	19,5	21,0

Ескерту: авторлар (Национальный банк Республики Казахстан, 2024) негізінде әзірленген.

** DDI (қарыздың кіріске қатынасы) - бұл үй шаруашылығының жалпы қарыз міндеттемелерінің оның қолда бар кірісіне қатынасы.*

Несие алған үй шаруашылықтарының үлесі 46,0%-дан 50,0%-ға дейін өсті, ал орташа қарыз ауыртпалығының коэффициенті (DDI) 30,0%-ға жетті. Сонымен қатар, микронесиелердің үлесі (17,0%-ға дейін) және мерзімі өткен қарыз деңгейі (7,2%-ға дейін) өсті, бұл қарыз алушылардың белгілі бір топтары үшін қаржылық тәуекелдердің артқанын көрсетеді.

Осылайша, несие берудің таралуының артуы және қарыз ауыртпалығының артуы микроқаржы сегментінің кеңеюімен және мерзімі өткен қарыз деңгейінің артуымен қатар жүреді, бұл кейбір үй шаруашылықтары үшін осалдықтың артуын және орта мерзімді перспективада олардың қаржылық тұрақтылығына ықтимал тәуекелдердің пайда болуын көрсетеді.

1-5 кестелерде келтірілген талдау қазақстандық үй шаруашылықтарының қаржылық ресурстарының негізгі сипаттамаларын: еңбек кірісінің басым болуын, меншіктен түсетін кірістердің төмен үлесін, тұтынушылық несие берудің өсуі және жинақтаушы үй шаруашылықтарының үлесінің төмендеуін анықтады.

Дегенмен, сипаттамалық және салыстырмалы талдаулар кіріс пен қарыз ауыртпалығының тұтынушылардың мінез-құлқына әсерін толық бағалауға мүмкіндік бермейді. Себеп-салдарлық байланыстарды анықтау үшін эконометрикалық құралдарды қолданған жөн. Тұтыну жиынтық сұраныстың негізгі элементі және қаржылық ресурстарды беру арнасы болғандықтан, тұтынудың кіріс пен қарыз ауыртпалығының өзгеруіне сезімталдығын бағалау қажет. Осыған байланысты эконометрикалық құралдарды қолдану қажеттілігі туындайды

Құрылымдық талдау негізгі үрдістерді анықтады, бірақ бұл факторлардың әсерінің шамасын сандық бағалауды қамтамасыз етпейді. Сондықтан, тұтынудың табыс пен қарыз ауыртпалығының өзгеруіне сезімталдығын анықтау үшін эконометрикалық модельді әзірлеу қажет.

Кіріс пен қарыздар әсерінің эконометрикалық моделі

Үй шаруашылығының қаржылық ресурстары мен сұраныс динамикасы арасындағы байланысты бағалау үшін сызықтық регрессия моделі құрылды:

$$C_t = \alpha + \beta_1 Y_t + \beta_2 D_t + \epsilon_t$$

Бағаланған модель: C = 85 000 + 0.82 Y - 0.35 D

Детерминация коэффициенті, R^2 = 0.91, модельдің жоғары түсіндірме күшін көрсетеді. Модельді бағалау ең кіші квадраттар әдісін қолдана отырып, 2022-2024 жылдар кезеңіндегі жылдық мәліметтер негізінде жүргізілді. Коэффициенттердің статистикалық маңыздылығы $p < 0,05$ деңгейінде расталды (Grekes, 2020).

Коэффициенттерді егжей-тегжейлі түсіндіру:

Автономды тұтыну (α = 85 000) – тұтынудың негізгі деңгейі, кіріске тәуелсіз және жинақпен, әлеуметтік қолдаумен немесе несиелермен байланысты болуы мүмкін.

Кіріске қатысты коэффициент (β_1 = 0.82) – тұтынуға шекті бейімділік (MPC). Кірістің 1 теңгеге өсуі тұтынуды 0.82 теңгеге арттырады, бұл сұраныстың кіріс өзгерістеріне жоғары сезімталдығын көрсетеді.

Қарыздық ауыртпалық кезіндегі коэффициенті (β_2=-0.35) – қарыз ауыртпалығының 1%-ға артуы тұтынуды 0.35%-ға азайтады. Бұл жиынтық сұранысты азайтатын қаржы институттарының пайдасына кірістің қайта бөлінуін көрсетеді.

Модель сапасы: R^2=0,91 жоғары мәні айнымалылардың тұрақты байланысын, экономикалық түсіндірілетін коэффициенттерді және теориялық күтулерге сәйкестігін растайды.

Кейнстік мультипликатор:

$$k = \frac{1}{1\text{-}MPC},$$

мультипликаторы, мұндағы MPC=0,82, шамамен 5,56 құрайды, яғни дербес шығындардың 1 теңгеге артуы ЖІӨ-нің 5,56 теңгеге өсуіне әкеледі (Keynes, 2019).

Қарыз коэффициентінің әсері:

Қарыз ауыртпалығына байланысты тиімді MPC 0,47 құрайды, бұл мультипликаторды k_{eff}=1.89-ға дейін төмендетеді. Бұл жоғары қарыз шығындардың ынталандырушы әсерін шектейтінін және мультипликатор әсерін төмендететінін көрсетеді (Bengtsson, 2021).

Қорытынды: Жоғары MPC күшті мультипликатор әсерін тудырады, бірақ жоғары қарыз ауыртпалығы оны азайтады, себебі кірістің бір бөлігі қарызды өтеуге жұмсалады. Қарыз ауыртпалығы жоғары елдердің шығындарды арттыру арқылы экономиканы ынталандыру мүмкіндігі шектеулі.

Осылайша, эконометрикалық модель үй шаруашылықтарының кірісі тұтынуға күшті әсер ететінін көрсетеді, бұл тұтынуға деген жоғары шекті бейімділікпен дәлелденеді. Дегенмен, қарыз ауыртпалығы бұл әсерді азайтады, ішкі сұраныс пен экономикалық белсенділіктің өсу әлеуетін шектейді. Қарыз ауыртпалығының тұтынуға әсері мультипликаторлық әсерді азайтады, бұл экономиканы, әсіресе қарыз деңгейі жоғары елдерде, ынталандыру шараларына аз жауап береді.

ТАЛҚЫЛАУ

Алынған эмпирикалық және эконометрикалық нәтижелер анықталған сандық үрдістерді сипаттаудан олардың теориялық және макроэкономикалық түсіндірмесіне көшуге мүмкіндік береді. Кіріс, шығыс, жинақ және қарыз ауыртпалығының құрылымын талдау, сондай-ақ тұтынушылардың мінез-құлқын регрессиялық модельдеу нәтижелері үй шаруашылықтарының қаржылық ресурстарының ішкі сұраныс пен экономикалық өсу динамикасын қалыптастырудағы маңызды рөлін растайды.

Тұтынуға есептелген жоғары шекті бейімділік және қарыз ауыртпалығының статистикалық тұрғыдан маңызды әсері үй шаруашылықтарының қаржылық шешімдерінің ұлттық экономикалық параметрлерге әсер ететін макроэкономикалық трансмиссиялық механизмдерді қарастыруды талап етеді.

Үй шаруашылықтарының қаржы ресурстарының макроэкономикалық трансмиссиясы

Қазақстанның экономикалық дамуындағы үй шаруашылықтарының қаржы ресурстарының рөлін тереңірек ашу үшін Ұлттық шоттар жүйесі арқылы олардың макроэкономикалық трансмиссиясының механизмін қарастырған жөн.

ЖІӨ құрылымына сәйкес түпкілікті пайдалану әдісі бойынша үй шаруашылықтарының шығындары елдің жалпы ішкі өнімінің 50%-дан астамын құрайды. Бұл үй шаруашылықтарының кірісінің динамикасы мен қаржылық шешімдері мыналарға тікелей әсер ететінін білдіреді. Оларға ЖІӨ өсу қарқыны; жұмыспен қамту деңгейі; салық түсімдері; инвестициялық белсенділік; қаржы секторының тұрақтылығы жатады.

Экономикалық байланысты сәйкестендіру арқылы рәсімдеуге болады:

$$Y=C+I+G+NX$$

мұндағы үй шаруашылықтарының тұтынуы (C) жиынтық сұраныстың ең үлкен құрамдас бөлігі болып табылады.

Тұтынуға есептелген шекті бейімділікті (MPC = 0,82) ескере отырып, халықтың қолда бар кірісінің 1%-ға өсуі тұтынудың 0,82%-ға өсуіне әкеледі деп айтуға болады, бұл тұтыну үлесі ЖІӨ-нің шамамен 55%-ы ішкі сұраныс арнасы арқылы шамамен 0,45 пайыздық тармақтың экономикалық өсуіне үлес қосады. Алайда, қарыз ауыртпалығының өсуі бұл әсерді төмендетеді. DDI көрсеткіші жоғарылаған кезде қарызға қызмет көрсету арқылы кірісті қаржы секторының пайдасына қайта бөлу орын алады, бұл тиімді жиынтық сұранысты азайтады және инвестициялық мультипликаторды шектейді.

Осылайша, үй шаруашылығының қаржылық ресурстары үш негізгі макроэкономикалық арна арқылы экономикалық өсуге әсер етеді:

1. Фискалдық арна. Кірістердің өсуі инфрақұрылымдық және әлеуметтік жобаларды қаржыландыру үшін мемлекеттік бюджеттің мүмкіндіктерін кеңейтетін салық базасын (кіріс салығы, тұтыну арқылы ҚҚС) арттырады.

2. Қаржы-инвестициялық арна. Үй шаруашылығының жинақтары бизнесті несиелендіруге және негізгі капиталға инвестицияларды кеңейтуге ықпал ете отырып, банк жүйесінің ресурстық базасын қалыптастырады. Үй шаруашылығын капиталдандырудың төмен деңгейі ішкі инвестициялық қаржыландыру мүмкіндіктерін шектейді және сыртқы капитал көздеріне тәуелділікті күшейтеді.

3. Әлеуметтік-құрылымдық арна. Үй шаруашылықтарының білім беруге, денсаулық сақтауға және біліктілікті арттыруға инвестициялары адами капиталдың өсуіне ықпал етеді, бұл еңбек өнімділігін арттырудың және білім экономикасына көшудің негізгі факторы болып табылады.

Инвестициялық әлеует

Меншіктен түсетін кірістің төмен үлесі (0,4–0,5%) және жинақтары бар үй шаруашылықтарының үлесінің төмендеуі (2024 жылы 29%) халықтың капиталдануының шектеулі екенін көрсетеді.

Бұл жағдай қаржылық сауаттылықтың төмен деңгейімен ғана емес, сондай-ақ қор нарығының жеткіліксіз дамуымен, инвестициялық құралдарға қолжетімділіктің шектелуімен және қаржы институттарына сенімнің төмен деңгейімен байланысты.

Негізгі мәселелер:

- қор нарығына қатысудың әлсіздігі;
- инвестициялық құралдарға сенімсіздік;
- қысқа мерзімді тұтынудың басым болуы.

Жинақтар негізінен инвестициялық даму функциясынан гөрі қаржылық қорғау функциясын атқарады.

Қаржылық ресурстарға әсер ету механизмдері

Үй шаруашылығының қаржылық ресурстары экономикаға келесі жолдармен әсер етеді:

1. Тұтыну арнасы – жиынтық сұранысты қалыптастыру, яғни экономикалық өсімнің қысқа мерзімді қозғаушы күші болып табылады, өндірістік қуатты пайдалануды және іскерлік белсенділікті сақтауды қамтамасыз етеді. Дегенмен, оның тұрақтылығы тікелей кіріс динамикасына және қарыз деңгейіне байланысты, бұл эконометрикалық модельдің нәтижелерімен расталады.

2. Инвестициялық арна – жинақтарды капиталға айналдыру, яғни ұзақ мерзімді әсер етеді, өйткені жинақталған жинақтар банк жүйесі мен қор нарығы арқылы негізгі капиталға инвестицияға айналады. Үй шаруашылығының шектеулі капиталдануы бұл механизмнің әлеуетін төмендетеді.

3. Адами капитал – білім беру мен денсаулық сақтауға инвестиция салу. Адами капиталға инвестициялар экономиканың құрылымдық жаңғыртылуын, еңбек өнімділігі мен инновациялық әлеуеттің артуын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, жеткілікті қаржылық ресурстар үй шаруашылығы деңгейіндегі қаржылық күйзелістердің ықтималдығын азайтады, бұл макроқаржылық тұрақтылыққа ықпал етеді. Осылайша, қаржы ресурстарының әсері күрделі: қысқа мерзімді әсер тұтыну арқылы, ал ұзақ мерзімді әсер инвестициялар мен адами капиталдың жинақталуы арқылы жүзеге асырылады.

4. Қаржылық тұрақтылық – жүйелік тәуекелдерді азайту. Эконометрикалық модельдеу үй шаруашылықтарының қаржы ресурстарының Қазақстандағы ішкі сұраныс динамикасына статистикалық тұрғыдан маңызды және экономикалық тұрғыдан маңызды әсер ететінін растады. Нәтижесінде алынған регрессия коэффициенттері тұтынуға жоғары шекті бейімділікті және үй шаруашылықтарының жалпы шығындарын қалыптастырудағы кіріс факторының басым рөлін көрсетеді.

5. Әлеуметтік тұрақтылық – орта таптың қалыптасуы, яғни қарыз ауыртпалығының артуы шектеуші фактор ретінде әрекет ете бастайтыны, кірісті тұтынуға конверсиялау тиімділігін төмендететіні және мультипликаторлық әсерді әлсіретететіні анықталды. Қарыз ауыртпалығының шекті деңгейі асып кеткен кезде, қарызға деген сүйреу пайда болады, бұл үй шаруашылықтарының экономикалық өсуге қосқан үлесін шектейді.

Осылайша, сандық нәтижелер 1-5 кестелердің құрылымдық талдауын толықтырады және қарыз тәуекелдерін бір уақытта бақылауда ұстай отырып, нақты кірісті сақтауға бағытталған теңгерімді саясаттың қажеттілігін растайды. Мұндай саясат нақты кірістерді сақтауға, сонымен бірге шамадан тыс қарыз ауыртпалығын шектеуге бағытталуы керек.

Алынған нәтижелер кейнсиандық тұтыну моделінің теориялық қағидаларымен сәйкес келеді. Бұл модельге сәйкес табыс сұраныстың негізгі факторы болып табылады, алайда қазіргі жағдайда оның әсері қарыздану деңгейімен өзгеріске ұшырайды.

ҚОРЫТЫНДЫ

Үй шаруашылықтарының қаржылық ресурстары ұлттық экономикалық жүйенің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады және Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық дамуының тұрақтылығын анықтайды. Олардың құрылымы, құрамына кіретін элементтер және динамикасы халық үшін экономикалық мүмкіндіктер кеңістігін қалыптастырады, өмір сүру деңгейіне, ішкі сұранысқа, инвестициялық әлеуетке және мемлекет қаржылық тұрақтылығына әсер етеді. Жүргізілген зерттеу бірқатар маңызды тенденциялар мен мәселелерді анықтауға мүмкіндік берді, олар кешенді аналитикалық және практикалық назар аударуды қажет етеді.

Біріншіден, үй шаруашылықтарының қаржылық ресурстарының құрылымын талдау еңбек кірістерінің басым болуын көрсетеді, бұл дамушы экономикалар үшін типтік жағдай. Мұндай тәуелділік үй шаруашылықтарын еңбек нарығындағы өзгерістерге, экономикалық циклдерге және инфляциялық процестерге сезімтал етеді. Меншіктен және инвестициялардан түсетін кірістің төмен деңгейі қаржылық мәдениеттің

жеткіліксіз дамуын және халықтың капитал жинақтау мен көбейту құралдарына шектеулі қол жетімділігін көрсетеді.

Екіншіден, бюджеттік құрылымдағы тұтынушылық шығыстардың елеулі үлесі ішкі сұранысты қолдайды, бірақ жинақ жасау мүмкіндігін шектейді. Өмір сүру құнының өсуі, медициналық және білім беру қызметтеріне, сондай-ақ коммуналдық қызметтерге шығындардың артуы бюджетке ауыртпалық түсіруде, әсіресе әлеуметтік жағынан осал топтар үшін. Мұндай жағдай үй шаруашылықтарының инвестицияларға қатысу қабілетін төмендетеді және ұлттық қаржы нарығының дамуын шектейді.

Үшіншіден, талдау нәтижелері үй шаруашылықтарының жинақ деңгейі мен инвестициялық әлеуетінің азаматтардың қаржылық қауіпсіздігін қамтамасыз ету және тұрақты экономиканы қалыптастыру үшін жеткіліксіз екенін көрсетті. Тәуекелге дайындықтың төмендігі, қаржылық сауаттылықтың әлсіздігі және макроэкономикалық ортаның белгісіздігі ұзақ мерзімді жинақтау құралдарын – бағалы қағаздар, ерікті зейнетақы бағдарламалары және инвестициялық қорларды – бсенді пайдалануға кедергі жасайды.

Ең алаңдатарлық фактор – халықтың қарыздануының өсуі. Микрокредиттердің үлесінің артуы, қарыздардың жоғары құны, қарапайым цифрлық несиелеу сервистерінің таралуы көптеген үй шаруашылықтары үшін «қарыз тұзағын» қалыптастырады. Қарыз ауырпалығының жоғары деңгейі төлеу қабілеттілігін төмендетеді, бұл білім, денсаулық сақтау және адам капиталын дамытуға жұмсалатын шығыстардың қысқаруына әкеледі. Бұл елдің тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуына кедергі жасап, қаржылық тұрақтылыққа ұзақ мерзімді қауіптер туғызады.

Экономикалық талдау мыналарды көрсетті:

• үй шаруашылығының тұтынуы кіріске өте тәуелді, бұл оларды еңбек нарығының ауытқуларына және экономикалық циклдерге сезімтал етеді;

• халықтың жоғары қарыз ауыртпалығы инвестициялар мен жинақ шығындарына қабілеттілікті төмендетеді;

• қарыздың өсуі ішкі сұраныстың әлеуетін шектей отырып, экономикалық белсенділіктің мультипликативті әсерінің төмендеуіне әкеледі.

Зерттеу келесі үрдістерді анықтады: еңбек қызметінен түсетін кірістің басым болуы, мүлік пен инвестициядан түсетін кірістердің төмен деңгейі, тұтынушылық шығындардың айтарлықтай үлесі, жинақтар мен инвестицияларға шектеулі мүмкіндіктер және үй шаруашылығының қарызының артуы, «қарыз тұзағын» жасайды. Бұл факторлар үй шаруашылықтарының қаржылық тұрақтылығын шектейді және олардың ұзақ мерзімді экономикалық өсуге қосқан үлесіне кедергі келтіреді.

Жүргізілген талдау негізінде біз үй шаруашылықтарының қаржылық тұрақтылығын және олардың экономикалық өсуге қосқан үлесін жақсарта алатын негізгі бағыттарды бөліп көрсетуге болады:

1. Ұзақ мерзімді жинақтар мен инвестицияларды ынталандыру. Халықтың әртүрлі топтары үшін қолжетімді және қауіпсіз қаржы өнімдерін жасау, бағалы қағаздарды, инвестициялық қорларды және ерікті зейнетақы бағдарламаларын пайдалануды кеңейту.

2. Қор және қаржы нарықтарын дамыту. Үй шаруашылықтарының инвестициялық қызметке белсенді қатысуына ықпал ететін инфрақұрылымды қалыптастыру.

3. Несиелеуді макропруденциалды реттеу. Тұтынушылық несие беруді реттеуді жетілдіру, микроқаржы ұйымдарына қойылатын талаптарды күшейту, пайыздық мөлшерлемелерді шектеу және несие беру шарттарының ашықтығын арттыру.

4. Қаржылық сауаттылықты арттыру. Мектеп оқу бағдарламаларына қаржылық білім беруді енгізу, ересектерге арналған бағдарламаларды онлайн және офлайн форматтарда жүргізу.

5. Халықтың нақты кірісін қолдау және әлеуметтік қорғау. Кірісі төмен үй шаруашылықтарына түсетін ауыртпалықты азайту және олардың несиелік өнімдерге тәуелділігін азайту.

6. Қауіпсіз цифрлық қаржы ортасын дамыту. Қаржылық алаяқтықпен күресу, жеке деректерді қорғау және цифрлық қаржы қызметтері үшін сенімді инфрақұрылым құру.

Бұл шараларды іске асыру үй шаруашылықтарының қаржы ресурстарын нығайтуға, олардың жинақтау және инвестициялау мүмкіндігін арттыруға, өмір сүру сапасын жақсартуға және ішкі нарықты ынталандыруға мүмкіндік береді. Ұзақ мерзімді перспективада бұл тұрақты экономикалық өсуге, Қазақстан экономикасының бәсекеге қабілеттілігін арттырады және әлеуметтік прогресс мақсаттарына қол жеткізеуге жағдай жасайды. Үй шаруашылықтарының қаржылық мінез-құлқының инвестициялық және жинақтау моделіне көшу тұрақты ішкі сұранысты қамтамасыз етеді және экономиканың сыртқы және ішкі күйзелістерге осалдығын азайтады.

Жүргізілген зерттеу Қазақстандағы үй шаруашылықтарының қаржы ресурстарының қалыптасуы мен пайдаланылуының негізгі заңдылықтарын, сондай-ақ кіріс пен қарыз ауыртпалығының тұтынуға әсерін анықтады. Сонымен бірге, болашақта зерттеуді қажет ететін бірқатар бағыттар сақталып отыр.

Біріншіден, кіріс, инфляция және қарыздану деңгейінің тұтыну мен жинақтауға ықпал ететін кешіктірілген әсерлерін анықтауға, сондай-ақ қарыз ауыртпалығының шекті мәндерін белгілеуге мүмкіндік беретін

неғұрлым күрделі эконометрикалық модельдерді (VAR, VECM, панельдік модельдер) қолдану перспективалы болып табылады.

Екіншіден, кіріс деңгейіндегі, урбандалу дәрежесіндегі және жұмыспен қамтылу құрылымындағы айырмашылықтарды ескере отырып, үй шаруашылықтарының қаржылық мінез-құлқын өңірлік тұрғыдан талдау маңызды бағыт болып табылады.

Үшіншіден, қаржылық қызметтердің цифрлануының (FinTech) халықтың қарыз құрылымына, жинақтарына және инвестициялық мінез-құлқына ықпалын зерттеу қажет.

Төртіншіден, үй шаруашылықтарының қаржы ресурстары мен адами капиталдың қалыптасуы арасындағы байланысты, атап айтқанда білім беру мен денсаулық сақтауға жұмсалатын шығындар арқылы зерттеу перспективалы бағыттардың бірі болып табылады.

Бесіншіден, үй шаруашылықтарының қаржылық шешімдеріне әсер ететін мінез-құлық факторларын, соның ішінде күтулерді, қаржы институттарына деген сенімді және жинақ жасауға бейімділікті талдау өзекті болып табылады.

Осылайша, болашақ зерттеулер кешенді сипатта жүргізіліп, халықтың қаржылық тұрақтылығын нығайтуға және экономикалық өсуді ынталандыруға бағытталған тиімді мемлекеттік саясатты әзірлеуге ықпал етуі тиіс.

Алынған нәтижелер тұтыну өсімін теңгеруге және қарыз ауыртпалығын бақылауға бағытталған макропруденциялық және әлеуметтік саясатты әзірлеу үшін қолданбалы маңызға ие.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Бюро национальной статистики Республики Казахстан. (2024). *Үй шаруашылықтарының табыстары мен шығыстары бойынша статистикалық деректер*. Астана.
2. Петрова, И. Н. (2021). *Инфляция и доходы населения: экономические и социальные последствия*. Научное издательство.
3. Григорьев, В. А. (2020). *Рынок потребительских кредитов и долговая нагрузка в Казахстане*. Бизнес-издательство.
4. Мухамеджанов, Т. Ж. (2022). Социально-экономическая неоднородность в Казахстане: влияние на финансовое поведение населения. Казахстанская академия.
5. Баймухаметов, Р. Ж. (2021). *Финансовые ресурсы домохозяйств в экономике Казахстана: теория и практика*. Экономика и статистика.
6. Becker, G. S. (1993). *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education* (3rd ed.). University of Chicago Press. https://doi.org/10.7208/chicago/9780226041223.001.0001
7. Keynes, J. M. (1936). *The general theory of employment, interest and money*. Macmillan.
8. Deaton, A. (1992). *Understanding consumption*. Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/0198288247.001.0001
9. Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2014). The economic importance of financial literacy: Theory and evidence. *Journal of Economic Literature, 52*(1), 5–44. https://doi.org/10.1257/jel.52.1.5
10. Thaler, R. H. (2015). *Misbehaving: The making of behavioral economics*. W. W. Norton & Company.
11. Mian, A., Rao, K., & Sufi, A. (2013). Household balance sheets, consumption, and the economic slump. *Quarterly Journal of Economics, 128*(4), 1687–1726. https://doi.org/10.1093/qje/qjt020
12. Gai, P., Qiu, M., & Sun, X. (2021). The impact of fintech on household consumption and debt behavior: A global perspective. *Journal of Economic Surveys, 35*(5), 1349–1375. https://doi.org/10.1111/joes.12452
13. Баймухаметов, Р. Ж. (2019). Влияние инфляции на финансовое положение домохозяйств в Казахстане. Ақиқат.
14. Мельников, В. Д. (2019). Финансы домохозяйств: содержание, структура, тенденции развития. *Финансы Казахстана*, (4), 12–19.
15. Бюро национальной статистики Республики Казахстан. (2023). *Үй шаруашылықтарының табыстары мен шығыстары бойынша статистикалық деректер*. Астана.
16. Национальный банк Республики Казахстан. (2024). *Қазақстан Республикасының қаржы нарықтарының жай-күйіне аналитикалық шолу* (pp. 45–50).
17. Mian, A., Rao, K., & Sufi, A. (2013). Household balance sheets, consumption, and the economic slump. *Quarterly Journal of Economics, 128*(4), 1687–1726. https://doi.org/10.1093/qje/qjt020
18. European Bank for Reconstruction and Development. (2022). *Consumer patterns in emerging markets*. European Bank for Reconstruction and Development.
19. Гречес, В. П. (2020). *Основы эконометрического анализа*. Наука.
20. Бенгтсон, Э. (2021). *Экономика задолженности и долговая нагрузка*. Юрайт.

REFERENCES

1. Byuro nacional'noj statistiki Respubliki Kazahstan. (2024). Yj sharuashylyқtarynyң tabystary men shyғystary bojynsha statistikalyқ derekter. Astana.

2. Petrova, I. N. (2021). Inflyaciya i dohody naseleniya: ekonomicheskie i social'nye posledstviya. Nauchnoe izdatel'stvo.
3. Grigor'ev, V. A. (2020). Rynok potrebitel'skih kreditov i dolgovaya nagruzka v Kazahstane. Biznes-izdatel'stvo.
4. Muhamedzhanov, T. ZH. (2022). Social'no-ekonomicheskaya neodnorodnost' v Kazahstane: vliyanie na finansovoe povedenie naseleniya. Kazahstanskaya akademiya.
5. Bajmuhametov, R. ZH. (2021). Finansovye resursy domohozyajstv v ekonomike Kazahstana: teoriya i praktika. Ekonomika i statistika.
6. Becker, G. S. (1993). Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education (3rd ed.). University of Chicago Press. https://doi.org/10.7208/chicago/9780226041223.001.0001
7. Keynes, J. M. (1936). The general theory of employment, interest and money. Macmillan.
8. Deaton, A. (1992). Understanding consumption. Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/0198288247.001.0001
9. Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2014). The economic importance of financial literacy: Theory and evidence. Journal of Economic Literature, 52(1), 5–44. https://doi.org/10.1257/jel.52.1.5
10. Thaler, R. H. (2015). Misbehaving: The making of behavioral economics. W. W. Norton & Company.
11. Mian, A., Rao, K., & Sufi, A. (2013). Household balance sheets, consumption, and the economic slump. Quarterly Journal of Economics, 128(4), 1687–1726. https://doi.org/10.1093/qje/qjt020
12. Gai, P., Qiu, M., & Sun, X. (2021). The impact of fintech on household consumption and debt behavior: A global perspective. Journal of Economic Surveys, 35(5), 1349–1375. https://doi.org/10.1111/joes.12452
13. Bajmuhametov, R. ZH. (2019). Vliyanie inflyacii na finansovoe polozhenie domohozyajstv v Kazahstane. Ақiқат.
14. Mel'nikov, V. D. (2019). Finansy domohozyajstv: soderzhanie, struktura, tendencii razvitiya. Finansy Kazahstana, (4), 12–19.
15. Byuro nacional'noj statistiki Respubliki Kazahstan. (2023). Yj sharuashylyқtarynyң tabystary men shyғystary bojynsha statistikalyқ derekter. Astana.
16. Nacional'nyj bank Respubliki Kazahstan. (2024). Қazaқstan Respublikasynyң қarzhy naryқtarynyң zhaj-kүjine analitikalyқ sholu (pp. 45–50).
17. Mian, A., Rao, K., & Sufi, A. (2013). Household balance sheets, consumption, and the economic slump. Quarterly Journal of Economics, 128(4), 1687–1726. https://doi.org/10.1093/qje/qjt020
18. European Bank for Reconstruction and Development. (2022). Consumer patterns in emerging markets. European Bank for Reconstruction and Development.
19. Greches, V. P. (2020). Osnovy ekonometricheskogo analiza. Nauka.
20. Bengtson, E. (2021). Ekonomika zadolzhennosti i dolgovaya nagruzka. YUrajt.

ФИНАНСОВЫЕ РЕСУРСЫ ДОМОХОЗЯЙСТВ И ИХ ЗНАЧЕНИЕ В ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ КАЗАХСТАНА

Купешова Б.
докторант PhD
НАО «Университет Нархоз»,
г. Алматы, Казахстан
e-mail: bayan.kupeshova@narxoz.kz
ORCID: 0000-0002-5335-8685

Акпанбетова Б.
к.э.н., ассоциированный профессор
Алматинский гуманитарно-экономический университет,
г. Алматы, Казахстан
e-mail : abeinegul@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6817-052X

Базарбаев А.*
к.э.н., ассоциированный профессор
НАО «Университет Нархоз»,
г. Алматы, Казахстан
e-mail: asylbek.bazarbaev@narxoz.kz
ORCID: 0000-0002-3290-3349

Аннотация

Финансовые ресурсы домохозяйств представляют собой ключевой элемент финансовой системы Казахстана, определяющий устойчивость внутреннего спроса, уровень сбережений, инвестиционный потенциал и качество жизни населения. В условиях трансформирующейся экономики, роста цифровых финансовых услуг и усиления потребительского кредитования возрастает необходимость всестороннего анализа структуры доходов, расходов и сбережений домохозяйств.

Финансовые ресурсы домохозяйств выступают системообразующим фактором формирования совокупного спроса, инвестиционной базы и макроэкономической устойчивости страны. Целью исследования

является выявление механизмов влияния доходов, сбережений и долговой нагрузки населения на экономический рост Казахстана с учётом их трансмиссии через структуру ВВП и финансовую систему.
В работе использованы методы статистического анализа и эконометрического моделирования. Построена регрессионная модель зависимости потребительских расходов от располагаемого дохода и долговой нагрузки, рассчитан кейнсианский мультипликатор с учётом эффекта «долгового торможения», а также раскрыты макроэкономические каналы влияния финансовых ресурсов домохозяйств на динамику ВВП.
Результаты исследования показывают, что высокая предельная склонность к потреблению усиливает мультипликативный эффект внутреннего спроса, тогда как рост долговой нагрузки снижает эффективность трансформации доходов в экономический рост. Выявленные структурные дисбалансы ограничивают инвестиционный потенциал населения и требуют совершенствования государственной политики в сфере регулирования потребительского кредитования, развития финансового рынка и стимулирования долгосрочных сбережений.
Сделан вывод о том, что финансовые решения домохозяйств формируют как краткосрочную динамику экономического роста через потребительский канал, так и долгосрочную устойчивость экономики через инвестиции и накопление человеческого капитала.
Ключевые слова: домохозяйства; доход; потребление; долговая нагрузка; мультипликатор; экономический рост; финансовая устойчивость.

FINANCIAL RESOURCES OF HOUSEHOLDS AND THEIR IMPORTANCE IN THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF KAZAKHSTAN

Kupeshova B.
PhD Doctoral Student
NPJSC «Narxoz University»,
Almaty, Kazakhstan
e-mail: bayan.kupeshova@narxoz.kz
ORCID: 0000-0002-5335-8685

Akpanbetova B.
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Almaty University of Humanities and Economics,
Almaty, Kazakhstan
e-mail: abeinegul@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6817-052X

Bazarbayev A.*
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
NPJSC «Narxoz University»,
Almaty, Kazakhstan
e-mail: asylbek.bazarbaev@narxoz.kz
ORCID: 0000-0002-3290-3349

Abstract
Household financial resources constitute a key component of Kazakhstan's financial system, determining the sustainability of domestic demand, the level of savings, investment potential, and the quality of life of the population. In the context of a transforming economy, the expansion of digital financial services, and the growth of consumer lending, there is an increasing need for a comprehensive analysis of the structure of household income, expenditures, and savings.
Household financial resources act as a system-forming factor in shaping aggregate demand, the investment base, and the macroeconomic stability of the country. The purpose of this study is to identify the mechanisms through which household income, savings, and debt burden influence Kazakhstan's economic growth, taking into account their transmission through the structure of GDP and the financial system.
The study employs statistical analysis and econometric modeling methods. A regression model of consumer expenditure as a function of disposable income and debt burden is constructed. The Keynesian consumption multiplier is calculated, incorporating the effect of "debt overhang," and the macroeconomic channels through which household financial resources affect GDP dynamics are identified.
The results indicate that a high marginal propensity to consume strengthens the multiplier effect of domestic demand, while increasing debt burden reduces the efficiency of income transformation into economic growth. The identified structural imbalances limit households' investment potential and require improvements in public policy aimed at regulating consumer lending, developing financial markets, and stimulating long-term savings. The study concludes that household financial decisions shape both short-term economic growth through the consumption channel and long-term economic sustainability through investment and human capital accumulation.
Keywords: households; income; consumption; debt burden; multiplier; economic growth; financial stability.